

कलियुगेऽस्मिन् सर्वत्र विविधधर्माणां प्रचारः भवति इति दृश्यते । किन्तु, 'धर्मः' इति सङ्कल्पनायाः कः अर्थः इति चेत् यः धारयति सः धर्मः । स्वकर्तव्यस्य पालनं नाम धर्मः । यथा - राजधर्मः, पितृधर्मः, कन्याधर्मः, पतिधर्मः, पत्नीधर्मः इत्यादयः ।

यदि मानवः सर्वत्र शान्तिम् इच्छति, विवादं युद्धं च त्यक्तुम् इच्छति तर्हि तेन मानवताधर्म एव पालनीयः । सर्वे धर्माः मानवताहितवादिनः एव । अतः मानवता सर्वधर्माणां मूलम् । स मानवताधर्म एव अत्र वर्णितः अस्ति म. म. डॉ. देवीप्रसाद खरवण्डीकरमहाभागैः ।

- मानवता नाम किम् ?
- मानवताधर्मम् अनुसृत्य सामाजिककार्यं कुर्वतां जनानां नामानि कथयत ।

यथैव सकला नद्यः प्रविशन्ति महोदधिम् ।
तथा मानवताधर्मं सर्वे धर्माः समाश्रिताः ॥१॥

षड्जमूला यथा सर्वे सङ्गीते विविधाः स्वराः ।
तथा मानवताधर्मं सर्वे धर्माः समाश्रिताः ॥२॥

एकीभूय यथा सर्वे वर्णा गच्छन्ति शुक्लताम् ।
तथा सम्भूय शंसन्ति धर्मा मानवतागुणम् ॥३॥

सर्वं व्याप्नोति सलिलं शर्करा लवणं यथा ।
एवं मानवताधर्मो धर्मान् व्याप्नोति सर्वथा ॥४॥

यथा प्रकाशयत्येको भानुर्भुवनमण्डलम् ।
धर्मान् प्रकाशयत्येकस्तथा मानवतागुणः ॥५॥

आत्मौपम्यं समाश्रित्य मानवो मानवैः सह ।
यदा व्यवहरेल्लोके तदा मानवता भवेत् ॥६॥

सर्वधर्मान् परित्यज्य भज मानवतां ध्रुवम् ।
एषोऽभ्युदयकृत् पन्थाः तथा श्रेयस्करोऽपि च ॥७॥

भाषाभ्यासः

१. पूर्णवाक्येन उत्तरं लिखत ।

- अ) सकला नद्यः कं प्रविशन्ति ? आ) सङ्गीते स्वराः कीदृशाः ?
इ) कः सर्वधर्मान् व्याप्नोति ? ई) भानुः कं प्रकाशयति ?
उ) कां भज इति कविः वदति ?

२. सन्धिविग्रहं कुरुत ।

- अ) भानुर्भुवनमण्डलम् = _____ + भुवनमण्डलम् ।
आ) प्रकाशयत्येकस्तथा = _____ + _____ + तथा ।
इ) व्यवहरेल्लोके = _____ + लोके ।
ई) एषोऽभ्युदयकृत् = एषः + _____ ।

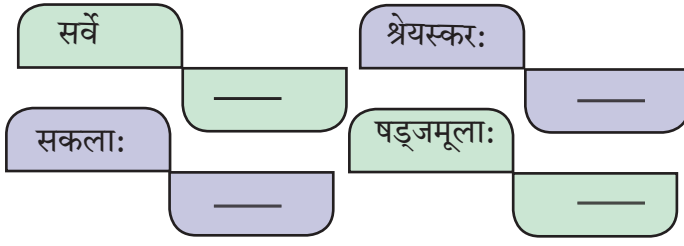
३. पाठात् ल्यबन्त-अव्ययानि चित्वा लिखत ।

४. माध्यमभाषया उत्तरत ।

अ) मानवताधर्मः अभ्युदयकृत् कथं वर्तते ?

आ) 'मानवताधर्मः' इति काव्यस्य आधारेण मानवताधर्मस्य वर्णनं कुरुत ।

५. जालरेखाचित्रं पूर्यत ।

६. समानार्थकशब्दमेलनं कुरुत ।

(१) सरित्	(अ) वर्णः
(२) रङ्गः	(आ) भानुः
(३) अम्भः	(इ) नदी
(४) दिनकृत्	(ई) पन्थाः
(५) मार्गः	(उ) सलिलम्

पृथक्करणं कुरुत ।

नाम	सर्वनाम

(मञ्जूषा- मम, राजा, एतौ, साधवः)

नाम	सर्वनाम

(मञ्जूषा- शाखी, वयम्, पिता, ताः)

नाम	सर्वनाम

(मञ्जूषा- कस्मै, यया, रथैः, तीरे,)

नाम	सर्वनाम

(मञ्जूषा- मनसा, अस्याः, प्राणान्, अयम्)

नाम	सर्वनाम

(मञ्जूषा- इमानि, शब्देषु, एतया, बाल्ये)

क्रियापदम्	धातुसाधितविशेषणम्

(मञ्जूषा- त्यजतु, हतः, अब्रूत, पीतः)

क्रियापदम्	धातुसाधितविशेषणम्

(मञ्जूषा- भेतव्यम्, जानाति, ददाति, मुक्तः)

क्रियापदम्	धातुसाधितविशेषणम्

(मञ्जूषा- क्रुद्धः, अददात्, प्रजायते, दृश्यम्)

क्रियापदम्	धातुसाधितविशेषणम्

(मञ्जूषा- याचते, श्रवणीयम्, प्रदत्तवान्, शिक्षयति)

क्रियापदम्	धातुसाधितविशेषणम्

(मञ्जूषा- रमणीयम्, श्रयेत्, प्राप्ता, भुङ्क्ते)

अवधेयम् -

नाम - समस्तपदं न भवेत् ।

क्रियापदम् - लिट् लकारे न भवेत् । लकारेषु प्र.पु.ए.व. केवलम् ।

धातुसाधितविशेषणम् - त्रिषु लिङ्गेषु प्रथमान्तम् ।

7VU5TL

१. लकारं लिखत ।

- अ) बलवन्तं शीतं न बाधते ।
 आ) यमः प्राणान् हरति ।
 इ) सः जनेभ्यः धनं याचते ।
 ई) हेमघटः शब्दं करोति ।
 उ) नद्यः महोदधिं प्रविशन्ति ।
 ऊ) सर्वे वर्णाः गच्छन्ति शुक्लताम् ।
 ए) तदा लोके मानवता भवेत् ।

२. योग्यं वाच्यपर्यायं चिनुत ।

- अ) यमः प्राणान् हरति । (कर्तृवाच्यम्/कर्मवाच्यम्)
 आ) सः घण्टां नादयते । (कर्तृवाच्यम्/कर्मवाच्यम्)
 इ) धर्माः मानवतागुणं शंसन्ति । (कर्तृवाच्यम्/
 कर्मवाच्यम्)

३. विग्रहवाक्याणां समासनामभिः मेलनं कुरुत ।

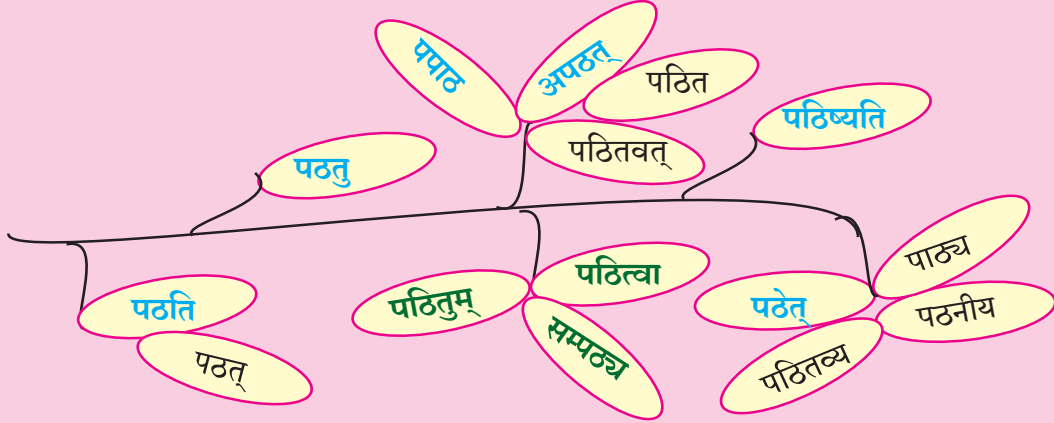
समासविग्रहः	समासनाम
१. दारपोषणे रताः	कर्मधारयः
२. यमराजस्य सहोदरः	उपपद-तत्पुरुषः
३. रामस्य अभिषेकः	कर्मधारयः
४. मानवता एव धर्मः	सप्तमी-तत्पुरुषः
५. सर्वे धर्माः	षष्ठी-तत्पुरुषः
६. अभ्युदयं करोति इति	षष्ठी-तत्पुरुषः

४. विरुद्धार्थकशब्दान् लिखत ।

- बलवान्, पुरतः, निर्धनः, मित्रम्, पण्डितः,
 श्रेयस्करः ।

क्रीडत-नन्दत

धातुरूपाणि वा धातुसाधितानि निरीक्षध्वम् ।

भाष् धातोः योग्यरूपैः रिक्तस्थानानि पूरयत ।

